

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING

ALGEMEEN

1. Organisatie
2. Basisactiviteiten
 - a. 0900-lijnen, programma overheid
 - b. infopunt roken en de wet
3. Implementatie richtlijn
 - a. ondersteunen gemeenten <tabakspreventie in lokaal gezondheidsbeleid>
4. Ondersteuning/draagvlak
5. Onderzoek rookprevalentie Nederland

STOPPEN MET ROKEN

6. Proef ondersteuning
7. Stoppen met roken campagne
 - a. Stimuleren stopintentie lage SES
 - b. Campagne toename gebruik ondersteuning
8. Ondersteuningsaanbod
 - a. Stopondersteuning zonder intermediairs
 - b. Stopondersteuning met intermediairs
 - c. Stopondersteuning lokaal intensief
 - d. Stopondersteuning zorg (MIS-en en PPP)

BESCHERMING NIET-ROKER

9. Tegengaan meerroken
 - a. Campagne meerroken algemeen
 - b. Thuissituatie

PREVENTIE JEUGDROKEN

10. Schoolactiviteiten
 - a. Rookvrije omgeving: school
 - b. Actie Tegengif; klassikale niet-roken afspraak
 - c. Educatie/lespakketten

INLEIDING

De directeuren van het Astma Fonds, de Nederlandse Hartstichting, KWF Kankerbestrijding en toenmalig minister Hoogervorst hebben op 15 juni 2005 de Intentieverklaring Tabaksontmoediging ondertekend. De betrokken partijen stellen daarin vast dat samenwerking op het gebied van tabaksontmoediging van eminent belang is voor het terugdringen van de gezondheidsschade door tabaksgebruik. De gezondheidsfondsen en VWS willen in gezamenlijkheid komen tot een continuering en intensivering van het tabaksontmoedigingsbeleid in financiële en materiële zin. STIVORO is betrokken bij de uitwerking ervan.

Op basis van de Intentieverklaring is het Nationaal Programma Tabaksontmoediging 2006–2010 tot stand gekomen. Het nationaal programma beschrijft de gevolgen van het tabaksgebruik en effectieve maatregelen om het tabaksgebruik verder te laten dalen. Het document bevat een centrale doelstelling, namelijk het streven om het percentage rokers in Nederland te laten dalen van 28% in 2005 tot 20% in 2010. Prevalentiecijfers over het percentage rokers in Nederland van 15 jaar en ouder laten zien dat dit percentage sinds 2004 niet is gedaald maar is blijven steken op 28%. Het Nationaal Programma Tabaksontmoediging (NPT) 2006-2010 is op 9 maart 2006 aan de Tweede Kamer aangeboden (TK 22894, nr 78).

Op basis van het NPT wordt jaarlijks een Actieplan gemaakt. Dat Actieplan bevat de concrete activiteiten die de partijen in de genoemde periode zullen uitvoeren. Het Actieplan 2006 is tegelijk met het NPT aan de Tweede Kamer gezonden. Toenmalig minister Hoogervorst heeft bij brief van 22 december 2006 de Kamer geïnformeerd over het actieplan 2007 (TK 22.894, nr. 114).

In deze voortgangsrapportage wordt per actie uit het Actieplan 2007 de voortgang weergegeven.

ACTIEPLAN 2007

ALGEMEEN

1. Organisatie

KWF Kankerbestrijding, de Nederlandse Hartstichting, het Astma Fonds en het ministerie van VWS continueren de basisfinanciering van STIVORO *voor een rookvrije toekomst*. In totaal gaat het hierbij om € 1.920.000,--, gelijkelijk verdeeld over de vier organisaties (€ 480.000,-- per organisatie). Hiermee worden de organisatiekosten gefinancierd.

2. Basisactiviteiten

In aanvulling op de organisatiekosten betaalde het ministerie van VWS in 2007 € 522.050,-- aan STIVORO voor onder meer het Informatiepunt 'Roken en de Wet' en de 0900-infolijnen (coördinatie alcohol, drugs en tabak). Via het Informatiepunt 'Roken en de Wet' worden vragen van burgers, bedrijven en betrokken organisaties over onder meer een goed rookbeleid, de Tabakswet en onderliggende regelgeving afgehandeld. Het informatienummer (0900-9390) biedt mensen informatie over onder meer de gezondheidseffecten van roken en meerroken, de voordelen van stoppen met roken en hulp daarbij.

3. Implementatie Richtlijn (Handleiding) 'Tabakspreventie in het lokaal gezondheidsbeleid'

In het deelproject regiobenadering is gewerkt aan het bevorderen van regionale activiteiten op het terrein van Tabakspreventie en hierbij gebruik te maken van effectieve interventies. Dit doet STIVORO door de regio in twee opzichten te faciliteren: bij lokale beleidsvorming om daarin het speerpunt roken op te nemen en door middel van ondersteuning bij de uitvoering van dit beleid. Het faciliteren bij lokale beleidsvorming gebeurt specifiek op het thema roken én in samenhang met de overige speerpunten van de Preventienota. De Handleiding Tabakspreventie in het Lokaal Gezondheidsbeleid (LGB) en het Basispakket Tabakspreventie in LGB zijn de belangrijkste instrumenten in de ondersteuning die STIVORO lokaal biedt. Het Basispakket bevat het minimumpakket aan bewezen werkzame interventies die voor iedere burger beschikbaar zou moeten zijn. STIVORO adviseert bij het gebruik van deze interventies en biedt de regionale organisaties extra instrumenten aan voor de uitvoering van het door gemeenten geformuleerde beleid. Twee keer is er voor alle professionals die in enige mate actief zijn op het gebied van Tabakspreventie, een digitale nieuwsbrief uitgegeven.

In 2007 is vervolg gegeven aan het creëren van draagvlak voor de Handleiding en daarbij horende Basispakket Tabakspreventie. Het draagvlak voor het gebruik van de Handleidingen is sterk toegenomen. Het overnemen van de voor roken ontwikkelde systematiek van de Handleiding voor de andere preventie speerpunten heeft hieraan een belangrijke bijdrage geleverd. De Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ) heeft het Basispakket overgenomen als veldnorm voor het beoordelen van activiteiten van GGD's en gemeenten op het terrein van het speerpunt roken.

In 2007 is een begin gemaakt met de uitbreiding van het regionale netwerk van STIVORO door contact te leggen met verschillende geledingen in de ROS-structuur. De ROS-sen hebben ondermeer als taak de eerste lijn te ondersteunen bij hun preventieactiviteiten.

4. Ondersteuning/draagvlak vergroten

De NPT partners hebben zich ingezet voor het creëren van draagvlak voor het NPT-beleid. Zo zijn bijeenkomsten georganiseerd en gesprekken gevoerd met belanghebbenden.

5. Onderzoek rookprevalentie Nederland

Ook in 2007 heeft het jaarlijkse TNSNIPO trendonderzoek jeugd plaatsgevonden. De ingezette daling van het roken onder jongeren lijkt zich voort te zetten. De cijfers over de afgelopen tien jaar tonen een daling van 50% in 1997 naar 42% jongeren die wel eens hebben gerookt in 2007. Ook laten de cijfers zien dat jongere kinderen tussen 10 en 12 jaar steeds minder experimenteren: in 1997 had 18% wel eens gerookt en in 2007 10%. Dit is een logisch gevolg van beleid waarin niet-roken steeds meer de dominante maatschappelijke norm is geworden en waarin op bepaald momenten sprake was van intensieve voorlichtingscampagnes.

Daarnaast heeft het Continu Onderzoek Roken bij TNSNIPO plaatsgevonden onder Nederlanders van 15 jaar en ouder. Het percentage rokers is onveranderd sinds 2004 namelijk 28%.

STOPPEN MET ROKEN

6. Proef ondersteuning

In 2007 heeft het Ministerie van VWS middels een Europese aanbesteding de proefimplementatie vergoeding van stoppen met roken ondersteuning uitgezet. De opdracht om de proefimplementatie uit te gaan voeren is gegund aan zorgverzekeraar Agis en onderzoeksbureau Regioplan. De uitvoering van de proef start in 2008.

7. Stoppen-met-rokencampagne

De stoppen-met-rokenactiviteiten bij de volwassen Nederlandse bevolking hebben in het teken gestaan van het voeren van campagnes met een beperkte intensiteit, het continueren van lopende voorlichtingstrajecten en het ontwikkelen van nieuwe interventies.

De campagneactiviteiten hadden twee doelen: het vergroten van de stopintentie van rokers uit de lagere welstandsgroepen zonder of met een geringe stopintentie en het verhogen van het succes van stoppogingen van rokers met een stopintentie op korte termijn. Om deze doelen te realiseren is de campagne in twee fasen gevoerd. Bij beide campagnes is samengewerkt met GGD'en.

a. Stimuleren stopintentie lage SES

De eerste fase bestond uit het oproepen van rokers uit de lagere sociaal-economische groepen om een gedragsexperiment te doen en 24 uur niet te roken, als opmaat voor een definitieve stoppoging. Uit een pilot in 2005 bleek dat na deelname aan de interventie de intentie om te stoppen was toegenomen bij de doelgroep. Daarmee vormt de 24-uur-niet-rokencampagne (met de naam 'Rokers verdienen een beloning') een waardevolle bijdrage voor het reduceren van de gezondheidsverschillen tussen hoog en laag opgeleiden. Een van de eerste bewezen werkzaam gebleken gezondheidsinterventies voor lage welstandsgroepen. In 2007 is tevens een succesvolle methodiek ontwikkeld om Turkse rokers uit lagere welstandsgroepen te bereiken: de sociale netwerkmethodiek. Deze methode houdt in dat via sleutelfiguren uit de Turkse gemeenschap de doelgroep geattendeerd wordt op de actie en gemotiveerd wordt eraan mee te doen.

b. Campagne toename gebruik ondersteuning

Het tweede deel van de campagne richtte zich op rokers met intentie om te stoppen. In deze fase van de campagne (met de naam 'Stoppen kun je leren') werden de deelnemers uit de eerste fase opnieuw benaderd, nu met informatie over de beschikbare stopondersteuning. Centraal in de tweede fase staat de digitale Hulpmiddelenwijzer die de roker adviseert bij de keuze voor stopondersteuning. Mede vanwege deze reden is de tweede fase van de campagne vooral via internet gevoerd. Het percentage volwassen rokers en ex-rokers dat in het afgelopen jaar een stoppoging heeft gedaan en daarbij gebruik heeft gemaakt van bewezen werkzame stopondersteuning in het afgelopen jaar bedraagt 24%. Het blijkt dat de mate waarin bewezen werkzame stopondersteuning in verhouding tot het totale gebruik aan stopondersteuning is gebruikt in het afgelopen jaar, 31% bedraagt en is toegenomen. De Hulpmiddelenwijzer is in de campagneperiode van bijna 2 maanden rond de jaarwisseling 2007/2008 62.234 keer ingevuld.

8. Ondersteuningsaanbod

a. Stopondersteuning zonder intermediairs

Naast de campagneactiviteiten hebben in 2007 activiteiten plaats gevonden rond stopondersteuning gericht op rokers die willen stoppen met roken. Deze ondersteuning, door STIVORO direct aan rokers geleverd, is in de meeste gevallen digitaal van aard. Doelen van deze activiteiten waren het

ontwikkelen, onderhouden en aanbieden van advies, begeleiding en behandeling. Naast het onderhouden en aanbieden van deze verschillende vormen van stopondersteuning is er een Turkse vertaling van de StopBrochure gerealiseerd, is meegewerkt aan een onderzoek van de Universiteit Maastricht rond de verbetering van het digitaal Advies op Maat, is gebleken dat zowel ondersteuning via de e-mail (StopMail) en via een internetprogramma (StopSite) bewezen werkzaam is en is Telefonische Coaching geprotocoliseerd en vastgelegd in een handleiding.

b., c. en d. Stopondersteuning door intermediairs, lokaal intensief en in de zorg

Eind juni is voor huisartsen de NHG standaard Stoppen met roken uitgebracht. STIVORO is nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling hiervan en bij de update van de bijbehorende patiëntenbrieven, het programma individuele nascholing (PIN) en de ontwikkeling van de gekoppelde NHG-cursus "Starten met stoppen".

Voor diverse zorgverleners (huisartsen, verloskundigen, longartsen/verpleegkundigen en cardiologen/hart- en vaatverpleegkundigen) zijn in het verleden minimale interventiestrategieën voor stoppen-met-roken begeleiding (MIS'en) ontwikkeld. Deze interventies (handleidingen, trainingen en patiëntenmaterialen) zijn ook in 2007 beschikbaar gesteld. Een groot deel van de materialen is in 2007 geactualiseerd. In 2007 zijn in totaal 237 zorgverleners getraind in gebruik van de MIS. In onderzoek van STIVORO eind 2007 gaf 73% van de huisartsen aan rokende patiënten meestal of altijd een stopadvies te geven. Gemiddeld gaven ze 3,3 stopadviezen per week, wat voldoet aan de door STIVORO gestelde richtlijn van 3 stopadviezen per week. De MIS werd meestal of altijd toegepast door 44% van de longverpleegkundigen, 50% van de praktijkondersteuners, 34% van de longartsen 4% van de cardiologen en 16% van de huisartsen.

Zorgprofessionals zijn via diverse kanalen op de hoogte gesteld van het belang van stopondersteuning door zorgverleners, van de CBO richtlijn Behandeling van Tabaksverslaving en van het interventieaanbod van STIVORO. Dit is gebeurd via mailings, nieuwsbrieven, gastcolleges, publicaties en aanwezigheid op congressen in het zorgveld. Het Publiek Privaat Partnership Stop met roken heeft een belangrijke rol gespeeld bij het vaststellen en helpen verspreiden van deze informatie.

In 2007 is een advertentieconcept ontwikkeld om zorgverleners op het denkspoor te zetten dat het vanzelfsprekend is dat ze stoppen-met-roken advies of begeleiding geven. In december zijn op basis van dit concept advertenties en advertorials geplaatst in diverse tijdschriften voor zorgverleners. Tegelijkertijd zijn berichten geplaatst in digitale nieuwsbrieven en zijn banners op websites voor zorgverleners geplaatst.

Het kenniscentrum, dat op initiatief van het Partnership Stop met roken is ontwikkeld, heeft ongeveer 2000 bezoekers per jaar. Ongeveer tweederde zoekt naar informatie voor zorgverleners, eenderde naar informatie voor beleidsmakers. De klinische richtlijn is ruim 4000 keer bezocht via de website. In 2007 is een onderzoek gedaan onder zorgverleners en beleidsmakers naar het gebruikersgemak van het digitale kenniscentrum en de kwaliteit van de inhoud ervan. Dit heeft ertoe geleid dat de naam eind 2007 is gewijzigd in www.ZorgEnTabak.nl. In 2007 is vooral informatie over de relatie tussen organisatiekenmerken en implementatie aan de site toegevoegd.

In 2007 is samen met de NVALT, de NVL en het Partnership Stop met roken een start gemaakt met de ontwikkeling van een e-learningprogramma over de behandeling van tabaksverslaving. Longartsen zijn de eerste groep waarvoor e-learning beschikbaar wordt gemaakt. Huisartsen zijn als tweede aan de beurt. In 2007 is het technische systeem opgezet en is de inhoud van het programma voor een groot deel samengesteld.

BESCHERMING NIET-ROKER

9. Tegengaan meerroken

Meeroken is schadelijk voor de gezondheid. In 2007 speelde het politieke en publieke debat over de rookvrije horeca. Van de rookvrije horeca is te verwachten dat deze niet alleen het meeroken zal verminderen maar ook zal bijdragen tot een lagere prevalentie van roken en een lagere instroom van jongeren die beginnen met roken. Voor de thuissituatie geldt geen regelgeving. Het meeroken daar kan alleen met voorlichting onder de aandacht worden gebracht.

De meeroken activiteiten in 2007 bestonden uit twee deelprojecten: een meeroken campagne voor het algemene publiek en een deeltraject gericht op het terugdringen van meeroken door jonge kinderen in de thuissituatie. Roken en meeroken komt onder lager opgeleiden meer voor en de sociale acceptatie van (mee)roken is onder die groep relatief hoog. Daarom is het van belang om met interventies gericht op het voorkomen van meeroken juist (ook) laagopgeleiden te bereiken.

a. Campagne meeroken algemeen

In 2007 heeft STIVORO een nieuwe meeroken campagne ontwikkeld gericht op het versterken van de sociale norm van niet-roken bij anderen. Een vernieuwd element van de meerokencampagne is dat de boodschap zich niet meer beperkt tot het voorkomen van meeroken bij kleine kinderen thuis (zoals in voorgaande jaren) maar zich richt op het voorkomen van roken binnen bij anderen. De campagneslogan is 'Roken doe je buiten!' geworden. Zowel de productie van de middelen als de inzet van de media (o.a. Postbus 51) is gericht op lage welstandsgroepen. Naast twee TV spots en twee radiosspots is er een website ontwikkeld, een bannering campagne en ander ondersteunend campagnemateriaal. De campagnesite geeft basisinformatie over (de schadelijkheid van) meeroken en tips en adviezen die het buiten roken of het praten erover faciliteren.

De Dienst Publiek en Communicatie van de Rijksvoorlichtingsdienst heeft de werking van de campagne onderzocht. Uit dit onderzoek blijkt dat de massamediale campagne bij een deel van de doelgroep tot de gewenste veranderingen heeft geleid. De sociale norm (niet roken bij anderen thuis) is bij rokers en laagopgeleide niet-rokers versterkt. Het percentage laagopgeleide niet-rokers dat vindt dat roken bij anderen thuis niet kan is gestegen van 70% naar 77%. Ook wat betreft de beoogde stijging van het percentage rokers met de intentie om binnenshuis af te zien van het opsteken van een sigaret is een verandering in de gewenste richting zichtbaar. Na de campagne geven meer rokers aan af te willen zien van roken in het gezelschap van niet-rokers zowel bij henzelf thuis als bij anderen thuis.

b. Thuissituatie

'Roken? Niet waar de kleine bij is' (RNWDKBI) is een programma dat zich richt op de ouders van kinderen van 0-4 jaar met als doel de blootstelling van kinderen aan tabaksrook te verminderen. STIVORO faciliteert en stimuleert dat kraamverzorgenden en JGZ artsen en verpleegkundigen voorlichting geven over meeroken. Daarnaast ondersteunt en versterkt de campagne 'Roken doe je buiten!' het voorlichtingsprogramma door de sociale norm omtrent roken in het bijzijn van kinderen te beïnvloeden.

In 2007 is er specifiek een doelstelling geformuleerd om een verlaging te realiseren van het percentage laag opgeleide ouders dat bij hun kinderen (0-4 jaar) rookt, omdat blootstelling bij deze groep vaker voorkomt dan bij hoogopgeleide ouders. Deze doelstelling lijkt gerealiseerd: het meeroken bij deze kinderen daalde van 28% in 2006 naar 21% in 2007. Dat er sprake is van een positief effect bij ouders uit de lagere sociaal-economische groepen wordt bevestigd door het campagne-effectonderzoek naar de resultaten van de massamediale campagne (zie hierboven) waaruit bleek dat na de campagne lager opgeleide ouders vaker afzien van roken als er kleine kinderen bij zijn (85% na de campagne versus 80% voor de campagne). Verder is er een stijging van het percentage rokers dat, wanneer zij op bezoek zijn bij gezinnen met kinderen van 0-4 jaar, niet rookt: van 77% naar 82% in 2007.

Een doelstelling was ook om het bereik van ouders via intermediairs te verhogen. Dit is in 2007 echter min of meer hetzelfde gebleven. De doelstellingen waren gebaseerd op de verwachting dat de vaststelling en implementatie van het nieuwe basistakenpakket JGZ een impuls aan het bereik

zouden geven. De vaststelling van dit pakket heeft echter niet in 2007 plaatsgevonden maar is doorgeschoven naar het voorjaar 2008. Bij het RIVM is onderbouwing aangeleverd voor de concrete opname van de voorlichting over meerroken in het basistakenpakket (BTP). Het RIVM heeft dit advies integraal overgenomen in het document 'Activiteiten Basistakenpakket per contactmoment'.

In het kader van de deskundigheidsbevordering van intermediairs heeft STIVORO o.a. de volgende activiteiten ontplooid:

1. Het geven van trainingen, workshops, thema-avonden en gastlessen (bereik in 2007 ongeveer 275 professionals). Om de mogelijkheden van de afzet van trainingen te vergroten heeft STIVORO o.a. contact gelegd met een aantal opleidingsinstituten van professionals (uitvoeren pilot, inventariseren mogelijkheden voor opname van het onderwerp meerroken in het curriculum) en gewerkt aan het verkrijgen van accreditatie voor de intermediairs. Bij JGZ-artsen zijn in 2007 drie trainingen geaccrediteerd..
2. Persoonlijke kennisoverdracht door beantwoorden van vragen van professionals via telefoon en op informatiemarkten en congressen. Ter ondersteuning van deze persoonlijke kennisoverdracht is er een wervende stand in lijn met de vormgeving van RNWDKBI ontwikkeld.
3. Schriftelijke kennisoverdracht via o.a. de Actiz nieuwsbrief, de nieuwsbrief voor professionals van STIVORO (in Feite de Professional), het vakblad kraamzorg, AJN Vademecum en het draaiboek kraamzorg.

In 2007 zijn drie onderzoeken uitgevoerd te weten: behoefteonderzoek onder ouders uit de lagere sociaal-economische groepen, behoefte onderzoek onder management van JGZ en kraamzorg instellingen en een literatuuronderzoek naar de mogelijkheden om ouders uit de lagere sociaal-economische groepen effectief te bereiken.

PREVENTIE JEUGDROKEN

10. Schoolactiviteiten

De algemene doelstelling van de activiteiten in 2007 gericht op de jeugd is voorkomen van roken door jongeren tussen 10 en 16 jaar met een accent op jongeren in het VMBO. Om dit te realiseren worden met verschillende interventies de belangrijkste determinanten voor het rookgedrag onder jongeren beïnvloed. Hiertoe werden in 2007 interventies uitgevoerd gericht op beïnvloeding van omgevingsfactoren (rookvrije school) en persoonlijke factoren (Actie Tegengif en educatie).

a. Rookvrije omgeving: school

De interventies voor de beïnvloeding van de omgeving bestonden onder meer uit het bevorderen van rookvrije schoolpleinen. Er is onderzoek gedaan onder leerlingen naar hun ideeën over een rookvrij schoolplein. Daarna zijn er factsheets met een advies van STIVORO over het invoeren van rookvrije schoolpleinen naar alle basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs gestuurd. Ook is een actieve bijdrage geleverd als voorzitter van de Landelijke Werkgroep Gezonde School waarin negen landelijke gezondheidsbevorderende instituten (GBI's) vertegenwoordigd waren. Het doel van dit samenwerkingsverband is te komen tot meer samenhang en afstemming tussen de verschillende thema-instituten onderling en scholen te motiveren een integrale aanpak voor het bevorderen van een gezonde leefstijl te hanteren. Halverwege 2007 heeft het Centrum Gezond Leven (RIVM) deze taak op zich genomen. In 2007 heeft STIVORO namens de negen GBIs een start gemaakt met de ontwikkeling van een keurmerk Gezonde en Veilige school met als doel scholen te motiveren en te belonen voor structureel werken aan gezondheid en veiligheid.

b. Actie Tegengif, klassikale niet-rokenafpraak

Actie Tegengif, de klassikale niet-roken wedstrijd voor de klassen 1 en 2 van het voortgezet onderwijs schooljaar 2006/2007 is in juni 2007 afgerond met de prijsuitreiking aan 24 winnende klassen. In november 2007 is Actie Tegengif voor het schooljaar 2007/2008 van start gegaan. Er hebben 2.027 klassen van 324 scholen meegedaan. In 2007 is Actie Tegengif door het Centrum Gezond Leven

gecertificeerd. In 2007 is het algemene voorlichtingsmagazine voor jongeren van 12- 16 jaar volledig vernieuwd. Uit het vooronderzoek voor het nieuwe magazine zijn nieuwe ideeën gekomen die in het magazine zijn verwerkt, zoals meer differentiatie naar de belangstelling van jongens en meisjes. Ook is er meer aandacht voor interactiviteit door een koppeling van het magazine met de website van STIVORO met polls en discussiemogelijkheid.

In 2007 zijn door jongeren 25.736 informatiepakketten basisonderwijs besteld en 20.436 informatiepakketten voortgezet onderwijs. Daarnaast zijn 75.000 stuks voorlichtingsmateriaal

c. Educatie/lespakketten

Met het Trimbos-instituut is een e-learning lesmodule roken ontwikkeld voor het VMBO. Deze module is gelanceerd op het congres Jongeren Onder Invloed in november 2007. In 2008 volgt de HAVO/VWO versie.